PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

BERNARD SHOU DRAMALARIDA MORFOLOGIK INNOVATSIYALAR VA ULARNING USLUBIY AHAMIYATI

Jo‘rayeva Gulrux Baxtiyorovna
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti
e-mail: gulrukhjurayeva279@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24290430

Annotatsiya: Maqolada Bernard Shou dramalarida uchraydigan morfologik innovatsiyalar, ya’ni so‘z yasalishidagi yangiliklar, grammatik shakllarning dialektal qo‘llanilishi va grafik-morfologik tajribalar tahlil qilinadi. Tadqiqot Shouning «Pigmalion», «Qurol va odam», «Inson va o‘ta inson» hamda «Mayor Barbara» pyesalaridagi tilning morfologik xususiyatlariga asoslanadi. Morfologik yangiliklar muallifning shaxsiy uslubini shakllantiradigan, personajlarning ijtimoiy mavqeini ko‘rsatadigan va satirik ta’sirni kuchaytiradigan til vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada innovatsiyalarning uch turi ajratilib, ularning uslubiy vazifalari asoslanadi hamda ularni o‘zbek tiliga tarjima qilishdagi qiyinchiliklar ko‘rsatiladi.
Kalit so‘zlar: morfologik innovatsiya, so‘z yasalishi, konversiya, kontraksiya, dialekt morfologiyasi, uslubiy ahamiyat, Bernard Shou, drama tili.

KIRISH

Bernard Shou (1856–1950) ingliz dramaturgiyasida nafaqat g‘oyaviy keskinligi, balki til borasidagi tajribalari bilan ham alohida o‘rin tutadi. Uning pyesalarida til faqat voqealarni yetkazish vositasi emas, balki ijtimoiy tanqid, personaj xarakteri va muallif pozitsiyasini ifodalash quroli sifatida ishlatiladi. Shuning uchun Shou tilini o‘rganishda leksik va sintaktik jihatlar bilan birga morfologik qatlamga ham e’tibor qaratish muhim.

Morfologik innovatsiya deganda so‘zning ichki tuzilishi, ya’ni yasalishi va shakl o‘zgarishi sohasidagi yangilik tushuniladi. Bu yangilik yangi so‘z yaratish, mavjud so‘zni boshqa turkumda ishlatish, grammatik shaklni me’yordan chetga chiqarish yoki yozuvda so‘z shaklini boshqacha ifodalash ko‘rinishida namoyon bo‘lishi mumkin. Badiiy matnda bunday yangiliklar tasodifiy emas, balki ma’lum bir uslubiy maqsadga bo‘ysunadi.

Maqolaning maqsadi Shou dramalaridagi morfologik innovatsiyalarni turlarga ajratish va ularning uslubiy ahamiyatini aniqlashdir. Tadqiqot uchta savolga javob izlaydi. Birinchidan, Shou pyesalarida qanday morfologik innovatsiyalar uchraydi? Ikkinchidan, ular personaj va muallif nutqida qanday uslubiy vazifani bajaradi? Uchinchidan, bunday innovatsiyalarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda qanday muammolar yuzaga keladi?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Morfologik tahlil uchun nazariy asos sifatida I. Plagning «Word-Formation in English» kitobining 2018-yildagi ikkinchi nashri tanlandi. Kitobda so‘z yasalishining asosiy usullari, ya’ni affiksatsiya (suffiks, prefiks va infiksatsiya), affikssiz yasalish hodisasi sifatida konversiya hamda qo‘shma so‘z hosil qilish ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, mahsuldorlik tushunchasi va uning cheklovlari alohida bobda yoritilgan [1]. Ushbu tushunchalar Shou pyesalaridagi yangi shakllarning qaysi usul bilan yasalganini aniqlash va ularning mahsuldorlik darajasini baholash imkonini beradi.

Shou tilining ijtimoiy jihatlari bo‘yicha so‘nggi tadqiqotlar til va sinfiy o‘ziga xoslik o‘rtasidagi aloqani ko‘rsatadi. Y. Poorghorban «Pigmalion» pyesasini Metyu Arnoldning «Madaniyat va anarxiya» asari bilan solishtirib, Viktoriya davridagi sinfiy o‘ziga xoslik til orqali qanday shakllantirilishini tahlil qiladi. Muallifga ko‘ra, Eliza Duli ishchi sinfni, professor Xiggins esa yuqori sinfni ifodalaydi, til esa ushbu mavqeni belgilovchi omil sifatida ishlaydi [2]. Bu yondashuv morfologik farqlarning, masalan, nutq shakllaridagi tafovutlarning ijtimoiy ma’nosini tushunish uchun asos bo‘ladi.

Dialekt qiymatining tarjimadagi talqiniga bag‘ishlangan tadqiqotlar ham muhim. Xitoy tiliga qilingan «Pigmalion» tarjimalari misolida dialektning ahamiyati faqat ijtimoiy-madaniy assotsiatsiyalar bilan cheklanmasligi mumkinligi ko‘rsatilgan, tahlil esa sotsiolingvistika va tizimli-funksional tilshunoslikka tayanadi [3]. Ushbu qarash morfologik jihatdan nostandart shakllarning vazifasini keng ko‘lamda baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot sifat uslubiy tahlilga asoslanadi. Material sifatida Shouning «Pigmalion» (1913), «Qurol va odam» (1894), «Inson va o‘ta inson» (1903) hamda «Mayor Barbara» (1905) pyesalaridan tanlangan misollar olindi. Tahlil uch bosqichda o‘tkazildi: avval morfologik innovatsiya misollari ajratildi, so‘ng ular so‘z yasalishi, grammatik shakl va grafik shakl guruhlariga bo‘lindi, oxirida har bir guruhning uslubiy vazifasi aniqlandi. Maqolada hajmli korpus tahlili o‘tkazilmagan, shu sababli xulosalar tanlangan misollar asosida ehtiyotkorlik bilan umumlashtiriladi. Pyesalardan keltirilgan parchalar nashr va sahifa ko‘rsatkichlari bilan solishtirilishi kerak.

MORFOLOGIK INNOVATSIYA TUSHUNCHASI VA TURLARI

Morfologik innovatsiyani uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh — so‘z yasalishidagi innovatsiyalar. Bunga yangi so‘z yaratish, mavjud asosga affiks qo‘shish, so‘zni boshqa turkumga o‘tkazish va murakkab so‘z hosil qilish kiradi. Plagning tasnifida bu usullar affiksatsiya, konversiya va kompozitsiya sifatida farqlanadi [1]. Ikkinchi guruh — grammatik shakllardagi innovatsiyalar, ya’ni nutqda me’yordan chetga chiqadigan, dialektal yoki ijtimoiy jihatdan belgilangan shakllar. Uchinchi guruh — grafik-morfologik innovatsiyalar, ya’ni so‘z shaklining yozuvda o‘zgacha berilishi, masalan, qisqartma shakllarning imlosi.

Bu uch guruh bir-biridan farqli uslubiy vazifani bajaradi. So‘z yasalishidagi yangiliklar odatda muallifning g‘oyaviy konsepsiyasini ifodalaydi va uning shaxsiy uslubini belgilaydi. Grammatik shakllardagi farqlar personaj nutqining ijtimoiy xarakterini ko‘rsatadi. Grafik yangiliklar esa muallifning til va imlo haqidagi qarashlarini aks ettiradi. Shu sababli uchala guruhni alohida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

SO‘Z YASALISHIDAGI INNOVATSIYALAR

Shou ijodidagi eng mashhur so‘z yasalishi hodisalaridan biri «Shavian» sifatidir. Bu so‘z muallifning familiyasi asosiga -ian suffiksi qo‘shilishi orqali hosil qilingan va keyinchalik uning g‘oyalari, uslubi va fikrlash tarziga nisbatan qo‘llanadigan umumiy ta’rifga aylangan. Bunday yasalish ingliz tilida shaxs nomlaridan sifat hosil qilishning mahsuldor yo‘llaridan biriga mos keladi. Uslubiy jihatdan u muallifning shaxsiy uslubi til tizimida mustahkamlanganini ko‘rsatadi.

Ikkinchi misol — «Inson va o‘ta inson» pyesasi nomidagi «superman» (o‘ta inson) so‘zi. Unda super- prefiksi «man» asosiga qo‘shilgan va Nitsshe falsafasidagi «Übermensch» tushunchasi ingliz tilida ommalashtirilgan. Prefiksatsiya bu yerda g‘oyaviy tushunchani bir so‘z bilan ifodalash vositasi bo‘lib, pyesaning falsafiy mazmunini sarlavhaning o‘zidayoq belgilab beradi. Shou «hayot kuchi» (Life Force) tushunchasini ham qo‘shma shaklda ifodalaydi, bu ikki so‘zning birikuvi orqali mavhum falsafiy g‘oyani konkret obrazga yaqinlashtiradi.

Uchinchi misol — «Qurol va odam» pyesasidagi «chocolate cream soldier» (shokoladli qaymoq askar) ifodasi. Raina Blyuntshlini shunday ataydi, bu ifoda bir nechta ot asoslarining ketma-ket birikuvi orqali hosil qilingan murakkab aniqlovchi hisoblanadi. Plag kitobida ot qo‘shma so‘zlari alohida bo‘lim sifatida yoritilgan [1], Shou esa undan ironik effekt yaratish uchun foydalanadi: askarning shirinlikka bo‘lgan moyilligi, ya’ni jangovar qahramonlik obrazidan uzoqligi shu qo‘shma ifodada ixcham ko‘rinadi.

Shou so‘z yasalishidagi innovatsiyalarni ko‘pincha mavhum tushunchani yangi nom bilan atash uchun ishlatadi. Bunday nomlash o‘quvchi yoki tomoshabinning e’tiborini ma’lum bir g‘oyaga qaratadi va uni eslab qolishni osonlashtiradi. Shu jihatdan yangi so‘z drama matnida g‘oyaviy belgi vazifasini bajaradi.

GRAMMATIK SHAKLLARDAGI DIALEKTAL MORFOLOGIYA

«Pigmalion» pyesasida morfologik nostandart shakllar ishchi sinf nutqining asosiy belgisi sifatida qo‘llanadi. Gul sotuvchi qiz Eliza dastlab «I'm a good girl, I am» kabi gaplar bilan gapiradi, bunda ega takror ifodalanadi, bu an’anaviy me’yordan tashqari, og‘zaki nutqqa xos qurilmadir. U shuningdek «I ain't dirty» kabi shakllarni ishlatadi va bunda «ain't» shakli standart ingliz tilida «am not», «is not» va «are not» uchun umumiy shakl vazifasini bajaradi. Poorghorban ta’kidlaganidek, til orqali sinfiy mansublik belgilanadi [2], shu sababli bu morfologik shakllar Elizaning ijtimoiy mavqeini darhol ko‘rsatadi.

Eliza otasi Alfred Duli nutqida ham shunga o‘xshash xususiyatlar bor, biroq u ularni ongli ravishda ritorik effekt uchun ishlatadi. Uning «undeserving poor» (munosib bo‘lmagan kambag‘al) va «middle class morality» (o‘rta sinf axloqi) kabi ifodalari ijtimoiy tanqid uchun tayyorlangan til birliklari sifatida eshitiladi. Bu yerda morfologik shakl emas, balki turkum va birikma mazmuni uslubiy ahamiyat kasb etadi, ammo nutqning umumiy tuzilmasi personajni ishchi sinf vakili sifatida ko‘rsatadi.

«Mayor Barbara» pyesasida ishchi sinf vakillari nutqida ikki marta inkor kabi nostandart qurilmalar uchraydi. Standart ingliz tilida ikki marta inkor tasdiq ma’nosini beradi, dialekt nutqida esa u inkorni kuchaytirish uchun ishlatiladi. Bu farq personajning nutq madaniyatini ko‘rsatadi va sahnada ularni yuqori sinf vakillaridan darhol ajratadi.

Elizaning nutq shakllari pyesa davomida o‘zgaradi. Fonetika bo‘yicha o‘qitilgandan so‘ng u standart shakllarga o‘tadi, bu esa uning ijtimoiy transformatsiyasining til belgisi bo‘lib xizmat qiladi. Shu tariqa morfologik shakl nafaqat sinfiy farqni, balki personajning rivojlanish dinamikasini ham ko‘rsatadi. Jia tomonidan ko‘rsatilganidek, dialektning qiymati faqat ijtimoiy assotsiatsiyalar bilan cheklanmaydi [3], ya’ni nostandart shakl matnda estetik va tuzilmaviy vazifalarni ham bajaradi.

GRAFIK-MORFOLOGIK INNOVATSIYALAR

Shou o‘z asarlarida imlo va yozuv shakli bilan ham tajriba qilgan. Uning nashrlarida ko‘plab inkor qisqartmalarida apostrof tushirib qoldirilgan, masalan, «dont» va «cant» kabi shakllar uchraydi. Bu muallifning imlo qoidalariga nisbatan tanqidiy qarashini va yozuvni soddalashtirishga intilishini ko‘rsatadi. Qisqartma shakl, ya’ni kontraksiya, og‘zaki nutq ritmini yozuvga ko‘chiradi va drama matni uchun muhim bo‘lgan nutqiy tabiiylikni oshiradi.

Shou nutq tovushlarini yozuvda aks ettirishga ham intilgan. «Pigmalion» pyesasida gul sotuvchi qizning dastlabki gaplari tovush o‘ziga xosligini ko‘rsatuvchi o‘zgacha imlo bilan berilgan, masalan «Ow, eez ye-ooa san, is e?» shaklidagi nutqda so‘z chegaralari va qo‘shimchalar tovush talaffuziga mos ravishda o‘zgartirilgan. Bunday yozuv o‘quvchiga morfologik tuzilmani buzilgan holda

ko‘rsatadi va so‘z shaklini eshitiladigan tovushga yaqinlashtiradi. Shou ingliz imlosini isloh qilish g‘oyasini keyinchalik ham qo‘llab-quvvatlagani ma’lum.

Grafik-morfologik innovatsiyaning uslubiy ahamiyati ikki jihatda ko‘rinadi. Birinchidan, u nutqning og‘zaki xarakterini yozuvga olib kiradi. Ikkinchidan, u o‘quvchining e’tiborini nutqning shakliga qaratadi va personajning ijtimoiy mansubligini aniqlash uchun qo‘shimcha belgi beradi.

MORFOLOGIK SHAKLLAR VA PERSONAJ XARAKTERISTIKASI

Drama janrida personaj xarakteri asosan nutq orqali ochiladi, chunki muallif tavsif berish o‘rniga personajni o‘z so‘zlari bilan ko‘rsatadi. Shu sababli morfologik shakllar xarakteristikaning eng ixcham vositalaridan biriga aylanadi. Tomoshabin yoki o‘quvchi personajning bir necha so‘zini eshitibgina uning ijtimoiy kelib chiqishi, ta’limi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi haqida taxmin qiladi. Shou bu mexanizmdan ongli ravishda foydalanib, nutq shaklini ijtimoiy belgi sifatida ishlatadi.

«Pigmalion»da bu mexanizm ayniqsa aniq ko‘rinadi. Professor Xiggins Elizaning nutqini eshitib, uning yashash joyini aniqlashga urinadi, ya’ni nutq shakli uning uchun ijtimoiy xarita vazifasini bajaradi. Pyesaning mavzusi ham aynan shu: odamning ijtimoiy o‘rni uning nutqi bilan belgilanadi va nutq o‘zgarsa, boshqa odamlarning unga munosabati ham o‘zgaradi. Poorghorban tahlilida ko‘rsatilganidek, til sinfiy o‘ziga xoslikni shakllantiruvchi kuch sifatida ishlaydi [2]. Morfologik nostandart shakllar bu jarayonning eng sezilarli belgilaridan biridir, chunki ular talaffuzdan farqli o‘laroq, gap tuzilishi bilan bevosita bog‘liq.

Elizaning nutqidagi o‘zgarish bosqichma-bosqich kechadi. Dastlab u nostandart shakllarni erkin ishlatadi, keyin Xiggins bilan mashg‘ulotlar davomida ularni ongli ravishda tuzatishga o‘rganadi, oxirida esa standart shakllarni tabiiy qo‘llaydi. Biroq pyesaning mazmuni shundaki, nutq shaklining o‘zgarishi Elizaning ichki o‘zgarishidan ko‘ra ko‘proq tashqi belgi bo‘lib qoladi. Shou shu orqali nutq shakli va inson qadri o‘rtasidagi bog‘liqlikni tanqid ostiga oladi. Demak, morfologik innovatsiya faqat xarakteristika vositasi emas, balki ijtimoiy tanqidning ham quroli hisoblanadi.

Erkak personajlar nutqida morfologik shakllar boshqa vazifani bajaradi. Duli o‘z nutqida ishchi sinf shakllarini saqlab qoladi, lekin ularni murakkab mantiqiy mulohazalar bilan birlashtiradi. Bu uyg‘unlik pyesada kulgi manbaiga aylanadi, chunki tomoshabin kambag‘al odam nutqidan chuqur ijtimoiy tahlil kutmaydi. Shu tariqa morfologik shakl va fikr mazmuni o‘rtasidagi kontrast satirik effekt yaratadi.

TARJIMA MUAMMOLARI VA KOMPENSATSIYA USULLARI

Morfologik innovatsiyalarni boshqa tilga o‘tkazish eng qiyin tarjima muammolaridan biridir, chunki har bir tilning morfologik tizimi o‘ziga xos. Ingliz tilida nostandart shakl asosan fe’l va yordamchi fe’llarning shaklida (masalan, «ain't»), inkorni ifodalashda (ikki marta inkor) va qisqartmalarda namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilida esa grammatik ma’no qo‘shimchalar orqali ifodalanadi, shuning uchun bir xil nostandart qurilmani shaklan ko‘chirib bo‘lmaydi. Jia tadqiqotida ham dialektal qiymatni tarjimada ifodalash yo‘llari muhokama qilinadi [3], va bu qiyinchilik alohida til juftliklariga xos emas, balki umumiy xususiyatga ega.

Kompensatsiya usullarini uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi usul — lug‘aviy kompensatsiya, ya’ni nostandart grammatik shaklni sodda yoki so‘zlashuv leksikasi bilan almashtirish. Ikkinchi usul — sintaktik kompensatsiya: gapni qisqa, uzilib qolgan yoki takrorlarga boy tarzda tuzish, bu ishchi sinf nutqining og‘zaki tabiatiga yaqinroq bo‘ladi. Uchinchi usul — grafik kompensatsiya, ya’ni talaffuz o‘ziga xosligini yozuvda ko‘rsatish. Ushbu usullarning har biri morfologik innovatsiyaning bir jihatini saqlaydi, lekin boshqasini yo‘qotadi, shu sababli tarjimon eng muhim uslubiy vazifani tanlashi kerak.

Qo‘shma so‘z va yangi yasalishlar uchun vaziyat boshqacha. «Chocolate cream soldier» ifodasi o‘zbek tilida izohli birikma bilan, masalan, shirinlik sevuvchi nozik askar ma’nosida berilishi mumkin. Bu usul ma’noni saqlaydi, ammo ixchamlikni yo‘qotadi. Muqobil yo‘l — o‘zbek tilida mavjud kinoyali tasviriy ifodalardan foydalanish, bu esa ironik ohangni saqlaydi, lekin obrazni o‘zgartiradi. «Shavian» kabi yasalishlar esa odatda transliteratsiya yoki izoh bilan beriladi, chunki ular muallifning nomiga asoslangan.

Pedagogik nuqtayi nazardan bu masalalar tarjima o‘qitishda muhim. Talabalar nostandart shakllarni standartlashtirish xatosidan qochishi kerak, ya’ni personaj nutqini adabiy tilga o‘tkazib yuborish uning xarakterini yo‘qotadi. Shuningdek, ular tarjimaga qo‘llanadigan har bir usulning uslubiy natijasini ongli baholashga o‘rgatilishi kerak. Shou matnlari bunday mashg‘ulotlar uchun boy material beradi, chunki morfologik innovatsiyalar ularda ochiq va tizimli uchraydi.

MORFOLOGIK INNOVATSIYALARNING USLUBIY VAZIFALARI

Shou dramalaridagi morfologik innovatsiyalarning uslubiy vazifalarini to‘rt guruhga ajratish mumkin. Birinchi vazifa — ironiya. «Chocolate cream soldier» kabi ixcham birikmalar qahramonlikning an’anaviy obrazini kichraytiradi va tomoshabinni jang sahnasi emas, balki odam xarakteri haqida o‘ylashga undaydi. Ikkinchi vazifa — personajni individuallashtirish. Har bir personajning nutq shakli boshqalarnikidan farq qiladi va shu orqali ular bir-biridan oson ajratiladi.

Uchinchi vazifa — g‘oyaviy konsepsiyani mustahkamlash. «Superman» va «Life Force» kabi atamalar pyesaning markaziy falsafiy g‘oyalarini nom shaklida yig‘adi va ularni takrorlanuvchi belgi sifatida matnga kiritadi. To‘rtinchi vazifa — muallif pozitsiyasini bildirish. Shou imlo va qisqartma shakllari bilan tajriba o‘tkazib, an’anaviy me’yorlarga nisbatan tanqidiy munosabatini ochiq ko‘rsatadi. Bu jihatdan uning grafik innovatsiyalari faqat texnik emas, balki dunyoqarash bilan bog‘liq qaror hisoblanadi.

Morfologik innovatsiyalar drama tilining ritmiga ham ta’sir qiladi. Qisqartma shakllar va nostandart qurilmalar nutqni tezlashtiradi, uni jonli va suhbatga yaqin qiladi. Aksincha, muallif nutqidagi murakkab so‘z yasalishlari ritmni sekinlashtirib, o‘quvchini fikr yuritishga undaydi. Shu tariqa morfologik tanlov sahnadagi sur’at va ohangni boshqarish vositasiga aylanadi.

Shuni ham qayd etish kerakki, morfologik innovatsiyalarning uslubiy samarasi kontekstga bog‘liq. Bir xil shakl ishchi sinf personaji nutqida ijtimoiy belgi bo‘lsa, yuqori sinf vakili nutqida ironik ma’no kasb etishi mumkin. Shu sababli har bir shaklni alohida emas, balki u kimning nutqida, qaysi vaziyatda va qanday maqsadda qo‘llangani bilan birga baholash zarur.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil natijalari Shou dramalarida morfologik innovatsiyalarning uch turi va ularning aniq uslubiy vazifalarini ko‘rsatdi. So‘z yasalishidagi innovatsiyalar, masalan «Shavian», «superman» va «chocolate cream soldier», muallifning g‘oyaviy konsepsiyalarini ixcham tarzda ifodalaydi va ironik ta’sirni kuchaytiradi [1]. Grammatik shakllardagi dialektal belgilar personajning ijtimoiy mavqeini ko‘rsatadi va uning rivojlanishini kuzatish imkonini beradi [2]. Grafik innovatsiyalar esa og‘zaki nutq tabiiyligini va muallifning til haqidagi qarashlarini aks ettiradi.

Bu uch turning o‘zaro munosabati ham e’tiborga loyiq. Grammatik shakl o‘zgarishi odatda personaj nutqi darajasida bo‘lsa, so‘z yasalishidagi yangilik muallif nutqi yoki sarlavha darajasida ko‘rinadi. Grafik innovatsiya esa butun matn uchun umumiy uslub belgisi bo‘ladi. Shu tariqa morfologik innovatsiyalar drama matnida ko‘p qatlamli uslubiy tuzilma hosil qiladi.

Tarjima nuqtayi nazaridan bu innovatsiyalar jiddiy qiyinchilik tug‘diradi. O‘zbek tili agglyutinativ til bo‘lib, uning morfologik tizimi ingliz tilidan farq qiladi. Shu sababli «ain't» kabi universal nostandart shaklni o‘zbek tilida bir xil grammatik vosita bilan berib bo‘lmaydi. Tarjimon

odatda lug‘aviy yoki talaffuz vositalariga murojaat qilishi, ya’ni kompensatsiya usulini qo‘llashi kerak. Jia tadqiqoti ko‘rsatganidek, dialekt qiymatini tarjimada uzatish ko‘p jihatdan tarjimonning funksional tanloviga bog‘liq [3]. «Chocolate cream soldier» kabi qo‘shma ifodalar uchun esa tasvirli birikma yoki izohli tarjima qo‘llanishi mumkin. Har ikki holda ham tarjimon ironik effektni saqlashga intilishi lozim.

Tarixiy kontekst ham hisobga olinishi kerak. Shou XIX asr oxiri va XX asr boshlarida, ya’ni ingliz tilining yozma me’yorlari mustahkam, ijtimoiy tabaqalanish esa til shakllarida aniq ko‘ringan davrda ijod qilgan. Shu davrda adabiy me’yordan chetga chiqish ijtimoiy jihatdan baholanardi va o‘quvchi nostandart shaklni darhol pastroq mavqe belgisi sifatida qabul qilardi. Shou aynan shu qabul qilish odatidan foydalanib, uni ham uslubiy vosita, ham tanqid obyekti sifatida ishlatgan. Bu tarixiy fon morfologik innovatsiyalarning nima uchun shunchalik kuchli ta’sir ko‘rsatganini tushuntiradi.

Tahlil natijalarini qisqacha jamlasak, so‘z yasalishidagi innovatsiyalar muallif nutqida g‘oyani nomlaydi, grammatik shakllardagi innovatsiyalar personaj nutqida ijtimoiy mavqeni ko‘rsatadi, grafik innovatsiyalar esa butun matn darajasida og‘zakilik va muallif pozitsiyasini ifodalaydi. Har bir guruh o‘z darajasida ishlaydi, birgalikda esa drama tilining boy va izchil uslubiy tizimini yaratadi.

Tadqiqotning cheklovlari mavjud. Maqolada Shou asarlarining to‘liq korpus tahlili o‘tkazilmagan, shu sababli keltirilgan misollar tasniflash uchun namuna sifatida olingan. Nazariy asos sifatida tanlangan manbalar umumiy morfologiya va dialekt qiymati masalalariga bag‘ishlangan, Shou tilining morfologiyasiga alohida yo‘naltirilgan keng ko‘lamli tadqiqotlar esa cheklangan. Kelgusida pyesalarning to‘liq matnlari asosida morfologik shakllarning chastotasini hisoblash va ularni tarjimalar bilan solishtirish tavsiya etiladi.

AMALIY TAVSIYALAR VA KELAJAK TADQIQOTLARI

Tahlil natijalari asosida bir nechta amaliy tavsiyalar berish mumkin. Birinchidan, adabiyotshunoslik va tilshunoslik ta’limida Shou matnlarini morfologik tahlil uchun material sifatida ishlatish maqsadga muvofiq, chunki ularda so‘z yasalishi, grammatik shakl va yozuv shaklidagi innovatsiyalar bir joyda uchraydi. Ikkinchidan, tarjima amaliyotida nostandart shakllarni standartlashtirmaslik, balki ularning uslubiy vazifasini aniqlab, mos kompensatsiya usulini tanlash tavsiya etiladi. Uchinchidan, sahnalashtirish jarayonida ijrochilar personaj nutqining morfologik xususiyatlarini ijtimoiy xarakteristika vositasi sifatida tushunishi lozim.

Kelgusi tadqiqotlar uchun bir necha yo‘nalish ochiq. Birinchi yo‘nalish — Shou pyesalarining to‘liq matnlari asosida morfologik shakllarning korpus tahlili, bunda nostandart shakllarning personajlar bo‘yicha taqsimlanishini aniqlash mumkin. Ikkinchi yo‘nalish — pyesalarning o‘zbek va boshqa tillardagi tarjimalarini taqqoslash, bunda qaysi kompensatsiya usullari ko‘proq qo‘llanganini va ularning uslubiy natijasini baholash mumkin. Uchinchi yo‘nalish — Shou tilini zamondosh ingliz dramaturglari tili bilan solishtirish, bu uning morfologik innovatsiyalarining o‘ziga xosligini aniqroq belgilaydi.

Shuningdek, morfologik innovatsiyalarning o‘quvchi va tomoshabin tomonidan qabul qilinishini o‘rganish ham qiziqarli. Nostandart shakllar o‘quvchiga qanday ta’sir qiladi, ular xarakter haqidagi tasavvurni qanday o‘zgartiradi va tarjimada bu ta’sir qanchalik saqlanadi degan savollar empirik tadqiqot talab qiladi. Bunday tadqiqotlar uslubiy tahlil natijalarini o‘quvchi tajribasi bilan bog‘lashga imkon beradi.

XULOSA

Bernard Shou dramalarida morfologik innovatsiyalar til vositasi sifatida uch vazifani bajaradi: muallifning g‘oyaviy konsepsiyalarini ifodalaydi, personajlarning ijtimoiy mavqeini ko‘rsatadi va og‘zaki nutq ta’sirini yozuvga ko‘chiradi. «Shavian», «superman» va «chocolate cream soldier» kabi

so‘z yasalishi hodisalari ixchamlik va ironiya yaratadi, «ain't» va ikki marta inkor kabi shakllar sinfiy farqni belgilaydi, apostrof tushirib qoldirish kabi grafik tajribalar esa Shouning imlo haqidagi qarashini aks ettiradi.

Morfologik innovatsiyalarni uslubiy nuqtayi nazardan o‘rganish Shou tilini chuqurroq tushunish va uni boshqa tillarga, shu jumladan o‘zbek tiliga, ishonchliroq tarjima qilish imkonini beradi. Kelgusi tadqiqotlar morfologik shakllarning chastotasini va ularning tarjimalardagi aksini korpus asosida o‘rganishga yo‘naltirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Plag I. Word-Formation in English. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. (Cambridge Textbooks in Linguistics). ISBN 978-1-316-62329-9.
2. Poorghorban Y. Indoctrination of Victorian Class Identity: Arnold and Shaw; Beyond Victorian Class Struggles // Journal of Narrative and Language Studies. 2021. Vol. 9, No. 16. P. 21–33. Manba: https://www.nalans.com/index.php/nalans/article/download/402/181/1565 (kirilgan sana: 16.11.2026).
3. Jia [muallif ismi-sharifi tekshirilishi kerak]. Understanding the mediation of dialectal value [to‘liq sarlavha tekshirilishi kerak] // Babel. 2022. DOI: 10.1075/babel.00270.jia. Manba: https://lwc1.benjamins.com/catalog/babel.00270.jia (kirilgan sana: 16.11.2026).